

"QIYMƏTLƏNDİRMƏ BİR HESABAT DÖVRÜDÜR"

Afət Süleymanova: "Fəaliyyətimin əhəmiyyətini elə təqdim etdilər ki, həyat hesabatımı yüngülləşdirdilər"

Afət Süleymanova Elm və təhsil Nazirliyinin Məktəbəqədər və ümumi təhsil siyasəti şöbəsinin Qiymətləndirmə siyasəti sektorunun aparıcı məsləhətçisidir. Artıq uzun illərdir ki, Məktəbəqədər və ümumi təhsil siyasəti şöbəsində qiymətləndirmə siyasətinin müəyyənləşdirilməsində iştirak edir. Bu günlərdə 60 yaşını qeyd edən təhsil mütəxəssisi elm və təhsil naziri Emin Əmrullayevin əmri ilə "Azərbaycan Respublikasının qabaqcıl təhsil işçisi" döş nişanı ilə təltif olunub.

"Azərbaycan müəllimi" qəzetinə müsahibəsində yubilyar, sadəcə əməyinə verilən qiymətdən yox, həm də birbaşa iştirakçısı olduğu əsas təhsil hadisələrindən danışır.

- 60 il necə keçdi? Həqiqətən bir göz qırpmında keçdi, yoxsa...

- Çox həyəcanlı idi... 2 gündür bu 60 il barədə düşünür, ömrün hesabını aparıram. Özüni qiymətləndirmə bir hesabat dövrüdür sanki, yarım əsrdən çox yaşmış, ömrünün çoxunu çalışmış bir insanın hesabıdır. Yanışların nə oldu, doğrularım nədir? İnsan düşünməyə bilmir. Özüntənqid, özüntəqdir prosesindən keçib gəlib çıxmışam 60-a.

- Bu 60 ilin hesabını çıxartmağınız 60 yaşın təsiri, yoxsa qiymətləndirmə sektorunda fəaliyyətinizlə bağlıdır?

- Təbiiyyətdən irəli gəlir. Hər axşam öz köşmə çəkildə günün nəticələrini düşünürəm. Hansısa işimə görə özümü təqdir edir, başqa bir işimə görə isə danlayıram, "Bu yaşında bu səhvi necə edə bilərdin?", - dediyim vaxtlar belə olub.

"Əmək fəaliyyətimə müəllimliklə başladım"

- Olduğunuz yerə müəllimlikdən gəlmisiniz. Təcrübəyə, əmək fəaliyyətinə müəllimlikdən başlamısınız...

- Ondan daha əvvəl başlamışam. 1982-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin axşam şöbəsinə daxil oldum. Bilirsiniz ki, axşam şöbəsində oxuyanların işləməsi sərt idi. Müxtəlif yerlərdə katibə, inzibati işləri idarə edən, kadrlar şöbəsinin inspektoru işlədim. Analıqla bağlı bir müddət işləmədim və 1993-cü ildə əmək fəaliyyətimə 123 nömrəli məktəbdə müəllimliklə başladım.

"Müəllim qiymətləndirilməsi bir tədqiqatdır"

- Yəni, bugünkü yerə yol oradan başladı - müəllimlikdən. 31 il əvvəl siz yola düşəndə başqa müəllim vardı, bu gün qarşımda fərqli bir müəllim durur. Müəllimin qiymətləndirilməsindən tutmuş müəllimin özünün qiymətləndirilməsinə qədər hər şey dəyişib. 31 ildir içərisində olduqunuz, müşahidə etdiyiniz, iştirakçısına çevrildiyiniz bu prosesi necə qiymətləndirirsiniz?

- Amerikada "Kurikulumun atası" adını almış Ralf Tayler özü-özünə opponenlik edərək yazır: Oxucu, düşünə bilərəm ki, sən verdiyin prinsipləri mənim müəllimim 20 il əvvəl heç oxumadan gözlə müəllim idi. Amma mən anadan müəllim doğulanlardan danışmıram. Həqiqətən də belədir, müəllim olmaq üçün doğulanlar var. Məhz bunu nəzərə alaraq tələbələrə həmişə tövsiyəm bu olur ki, müəllimliliyi sevmirlərsə, seçməsinlər. 2018-ci ildən Xəzər Universitetində müəllimlik fəaliyyətimə davam etdirirəm. Pedagoqi-

onların nəyə ehtiyacı olduğunu deyir. Biz ali təhsil müəssisələrində müəllim hazırlığında həmin boşluqları aradan qaldırmağa çalışırıq.

"Şagird məni oxuyur, hissələrini düzgün müəyyənləşdirirsə təhlil bacarığı var"

- Müəllimin qiymətləndirilməsindən danışırıq, müəllim özü də qiymətləndirəndir. Müəllim hansı bucaqdan baxsın ki, verdiyi qiymət ədalətli və real olsun.

"yaxşı" qiymətləndirə bilərik. Yəni çalışır, nəticəsi var, amma üzərində hələ iş aparılmalıdır ki, müəyyən edilən standart səviyyəsində tələbə cavab versin.

Qiymətləndirmə özü ciddi nəzəri-elmi bazaya söykənir və biz universitetlərdə bunu gələcək müəllimlərimizə öyrədirik. Xəzər Universitetində uzun müddətdir ki, həm Azərbaycan, həm də ingilis dillərində "Kurikulum və qiymətləndirmə strategiyaları"ni tədris edirik. Hesab edirəm ki, bunları

qoyur və bununla şagirdin mövzunu anlamasını da təmin edir. Deməli, bununla yalnız ikinci səviyyəyə qalxdı. Nadir hallarda şagirdlərə tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır, onu da Azərbaycan dili, riyaziyyat, kimya kimi fənlərdə tətbiq səviyyəsinə qalxa bilər, uşağın beynini idrak fəaliyyətinin ən aşağı səviyyələrində çalışdırır. Dünyada özünü doğruldan müasir təcrübə isə deyir ki, uşaq edərək öyrənəcək. Ona dərs danışıma, danışacağı məsələni problemləşdir, böyük bir açıq suala çevir. Açıq suala cavab tapmaq üçün bu sualın konkret cavabının əksini tapmadığı məlumat mənbələrini göstər. Şagird qoyulan suala ancaq o vaxt cavab verə biləcək ki, mənbələri oxuyacaq, anlayacaq, təhlil edəcək, yeni əldə etdiyi məlumatları sintez edib həmin sualın cavabını tapacaq, məsələni həll, ideyanı konstruksiya edəcək. Müasir təhsil bunu istəyir. Ona görə də beynimizi bir düşüncə tərzindən başqa bir öyrənmə yanaşmasına dəyişməliyik. Esensializm təhsil fəlsəfəsindən konstruktivizm, progressivizm təhsil fəlsəfəsinə, mühafizəkar bir baxışdan, müasir bir baxışa keçməliyik. Bu da müəllimlərin təhsillə bağlı fəlsəfəsinin kökündən dəyişməsi deməkdir.

Müəllim təhsilinin məzmununda birinci mərhələ budur: özü-nüvəni. Müəllim hər şeydən öncə peşəkar məniyyəti, kimliyini təyin edəcək. Bunun üçün təhsil fəlsəfələri, təhsilin ayrı-ayrı məsələlərinə baxış bucaqlarının, dünyada gedən proseslərlə bu baxış bucaqlarından hansının ayaqlaşdığını müəyyənləşdirməyə imkan verən program var. Həmin programın köməyi ilə müəllim özüni qiymətləndirir, tənqir və inkişaf etdirir. Cəmi 3 il aktual olacaq informasiyanı uşağa özərləndirərək mənim-sətmək nə qədər doğrudur. Yaxşı olmağını ki, biz uşaqlara hər gün bazalara daxil olaraq öz məlumatlarını yeniləməyi öyrədək?!

- Müəllimin özünü qiymətləndirməsi sertifikatlaşdırma ilə müvafiq qurumlar etmirmi?

- Yox, sertifikatlaşdırma müəllimin mövcud vəziyyətini, peşəkarlığını müxtəlif bucaqlardan təyin edir. Özü-nüvəni kurikulum kurslarında keçirik, universitetlərdə tədris edilən fənn kurikulumları programlarında öyrədirik.

"Şagirdlərini ayırd edib ona uyğun tapşırığı vermək sinifdə müəllimin işidir"

- Günümüzə istər müəllimlər, istər şagirdlərin istifadəsi üçün çoxlu vasaitlər hazırlanır. "Müasir dərsdə müəllim dərslik lazım deyil", - fikrinin güc-

- Təhsilə verdiyiniz töhfə dəyərləndirilir...

- Elədir. Başda nazirəmiz olmaqla qiymətləndirən hər kəsə təşəkkür edirəm. Çox gözəl bir tədbir təşkil edərək nazirliyin kollektivi məni təbrik etdi. Aparat rəhbəri Mətin Kərimli həmin tədbirdə rəhbərliyi təmsil etdi, onların sözünü, təbriki kollektivin qarşısında çatdırdı. Bu cür dəyərləndirmə insana təsir edir, müsbət emosiyalar ötürür. Fəaliyyətimin əhəmiyyətini elə təqdim etdilər ki, həyat hesabımı yüngülləşdirdilər.

Ruhiyyə DASSALAHLI
FOTO: Kənan QAFAROV

ka üzrə fəlsəfə doktoruyam, yaxın günlərdə elmlər doktorluğunu da müdafiə edəcəyəm. Bunu deyərək onu nəzərə alıram ki, bir müəllim birdən-birə 30-40 fərdin taleyini həll edir, ya gələcəyini qurur, ya da dağıdır. "Əvvəllər müəllimlər yaxşı idi, indi pis", - fikri ilə razılaşmıram. Bu, insanın daşdığı dəyərlərlə çox bağlıdır. Ümumtəhsil məktəblərində tədris edilən məktəb proqramları 5 ildən bir dəyişir və ya təkmilləşdirilir. Bunu niyə edirik? Çünki ətrafda hər şey sürətlə dəyişir. Texnologiya inkişaf edir. Bu gün aktual olan 5 il sonra unudula bilər. Elmi-tədqiqat aparanda belə araşdırdığımız mənbələr 10 il əvvəl yazılıbsa, ona əsaslanmaq aktual sayılmır. Son 5 ilin elmi-tədqiqatlarına istinad tövsiyə olunur. Dünyanın müəllimlərdə deyirdik ki, dərsdə İKT-dən istifadə edin, kompüterdə işləyin, internetdən faydalanın, bu gün dünya süni intellektdən istifadə edən müəllimlərdən danışır. Özünü inkişaf etdirməyən bir müəllim onu qiymətləndirmə məcburiyyətində buraxır, təhsil üçün məsuliyyət daşıyan tələfləri onu yoxlamağa məcbur edir.

Bu gün sinif 50-ci ilin dərsləri ilə girmək mümkündürmü? H.Zərəfə deyir ki, şagirdini cəmiyyətə hazırlamayan məktəb kimə lazımdır? Məktəb qarşısından çıxacaq şagird "Mən necə edim?" - sualı ilə baş-başa qalacaqsın, o məktəbin faydası varmı? Məktəbdəyken uşağın süni intellektin hansı imkanları olduğunu, onun köməyindən istifadə edib məlumatları əldə etməyi, harada və necə tətbiq edəcəyini öyrətməliyik. Müəllim qiymətləndirilməsi onu yoxlayıb "5" və ya "2" verilməsi deyil, bu bir tədqiqatdır. Müəllimin fənn biliyi, psixoloji yanaşmaları bağlı variantları dəyərləndirilir. Bu tədqiqatlar müəllimlərdə nəyin çatmadığını,

- Nazirlər Kabineti "Ümumtəhsilin dövlət standartları"ni təsdiq edib. Təhsil icmasının tərtib etdiyi, işçi qruplarda dəfələrlə yoxlanaraq təsdiq olunan həmin standartlar dövlətin tələbi, bir növ verdiyi sifarişdir. Burada dövlətin yerləşdiriləcək vətəndaşlarla bağlı gözləntiləri əksini tapıb. Burada müəyyən edilmiş ki, vətəndaş hansı bilik, bacarıq, verdiyi dəyərlərə sahib olmalıdır. Bu, dünyada da belədir. Hər fənn üzrə 4-5 vacib bacarıq təyin edilir və gözlənilən nəticə həmin fənnin konstitutsiyasıdır. Fənn kurikulumları məhz bu 4-5 maddədən ibarət standartlara qaynaqlanır. Müəllim tədris zamanı bunu reallaşdırmalıdır.

Alt standartlar qiymətləndirmə üçün əsas meyarları təşkil edir. Onların özlərinin ciddi elmi bazası var. Məsələn, şagird oxuduğu mətni hissələrlə ayırmaq tapşırılıb. Deyə bilərsiniz ki, burda nə var ki, qiymətləndirsin? Məsələ ondadır ki, biz müəllimləri ali təhsil müəssisələrində, əlavə təhsil səviyyələrində, ixtisasartırmada öyrədirik ki, şagird məni oxuyur və hissələrini düzgün müəyyənləşdirirsə, deməli həmin şagirdin təhlil bacarığı var. Bu alt standart Blum taksonomiyasının IV - yeni təhlil səviyyəsindədir. Dövlət sifarişi nə qədər verir, biz nə qədər öyrədilməli, qiymətləndirilməli də o səviyyədə aparılmalıdır. Təbii ki, burada söhbət xüsusi istedadlı uşaqlardan getmir. Qeyri-adi istedadlar var ki, onlar 45 dəqiqəlik dərsi 7 dəqiqədə yerinə yetirir və belə uşaqların istedadının inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmaq lazımdır.

Ümumi yaş səviyyəsində ayaqlaşma bilməyə uşaqlarla isə təhlil deyil, tətbiq səviyyəsində iş aparılır. Təhlil səviyyəsində iş aparılan şagird "əla" qiymətləndirilsə, tətbiq səviyyəsində iş aparılan uşağı

bilmədən müəllim ustahına sahib olmaq mümkündür deyil.

"Öyrənmə zəif olduğuna görə əldə edilən bilik tez itir"

- Müşahidələrimiz göstərir ki, kurikulum müəllimlərin və müəllimliyə namizədlərin ən çox çətinlik çəkdiyi sahədir. Müasir tədris proqramlarında müəllimlərə çətin görünən nədir?

- Anlayan müəllimlər var. Bir çox müəllim baxış bucaqlarını dəyişməyə nail olub, real, konstruktivist, müasir müəllim olublar. Kim ki, müəllimindən gördüyünü tətbiq etməklə kifayətlənir, kurikulumun mahiyyətini dərk etməyəcək. Az qala 20 il olur ki, yeni fənn kurikulumları tətbiq olunur. Məsələ bundadır ki, insanın təkəklərindən, inancından başlamaq lazımdır. Şagird oxuyub anladığını 50 faizini elə həmin il, 80 faizini növbəti il unudur. Bunu ailələr araşdırıblar. Çünki insan beyninin imkanları həddüdsüz deyil. Unudulmaması üçün müəllim nəyi öyrətməlidir? Blum taksonomiyasına 6 səviyyə - bilmə, anlama, tətbiq, təhlil, sintez, dəyərləndirmə nəzərdə tutulub. Gələn gərək, dərsdə nə baş verir, biz necə öyrədirik? Müəllim şagirdə tapşırıq verir, "Oxu, gəl danış", - deyir. "Gözəl danışdın", - deyib əla qiymətləndirir. Bu öyrənmə idrak fəaliyyətinin ən zəif səviyyəsidir. Yəni dərs bilmə və yadda saxlamaqla məhdudlaşdı, müəllim uşağın beynini ən aşağı səviyyədə işlətdi, ona daha yuxarı səviyyədə çalışmaq imkanını vermədi. Öyrənmə zəif olduğuna görə əldə edilən bilik tez itir. Ya da müəllim sual verir, "izah et", "şərh et" tələbi

ləndiyi bir dövrdə bu qədər çox vəsaitin hazırlanmasına ehtiyac varmı?

- Yəni gəldik müəllimlərin peşəkarlığı səviyyəsinə. Elə ölkələr var ki, 5-10 cür dərslək var. Ayrı-ayrı nəşriyyatların hazırladığı dərsliklərdən hansından istifadə edəcəyinə məktəb qərar verir. Yaxud hamısını araşdırıb illik planlaşmasını qurur və özlərinin resurslarını seçirlər. Nəinki regionlardakı məktəblərimiz, hətta məktəbdəki "a" sinfi ilə "b" sinfində belə sosial mühit, şagirdlərin tərkibi fərqlidir. Ona görə də müəllim nədən, necə istifadə edəcəyinə özü qərar verməlidir. Bir dərsləyi olduğu kimi tətbiq etməyə lazım deyil. Dərsləklər də, metodik vasaitlər də tövsiyə xarakterlidir. Məsələn, valideyn deyir müəllim çox tapşırıq verir, müəllim deyir dərsləkdə olanları verir. Müəllimlərlə təlimlərdə deyirik ki, dərsləkdə, tutaq ki, 20 tapşırıq verilibsə, hamısı bir şagird üçün nəzərdə tutulmayıb. Müəllim onu şagirdlərinin səviyyəsinə uyğun ayırmalıdır. Tapşırıq var ki, şagird gördüyünü yaxşı dərk etdiyi üçündür, vizuallaşma imkanları var. Elə tapşırıq var ki, sxemlərlə, grafiklərlə tərtib olunub, məntiqi töfəkləri itən olan uşaqlar bəzəndə ismarıcaq anlaşılar və məsələni daha yaxşı həll edib mövzunu dərk edər. Şagirdlərini ayırd edib ona uyğun tapşırığı vermək sinifdə müəllimin işidir.

"Topladığımız təcrübələri gənclərə ötürməliyik"

- Qabaqcıl təhsil təcrübələrini öyrənmək məqsədilə müxtəlif ölkələrdə olmusunuz. Maraqlıdır ki, hansı ölkənin təhsili sizi təəcüb-ləndirir və ya heyrləndirir?

- İsraildə təhsildə sahibkarlıq mövzusunda təcrübədə olduq. Onlar deyir ki, məqsədimiz məktəbdə sahibkarlar yetişdirməkdir. Şagird məktəbi bitirdəndən sonra "Harada işləyir?", - deyə soruşmasın, iş qurub əlavə 5 nəfəri də işlə təmin etsin. İqtisadiyyat məktəbinə getdik, kənd təsərrüfatı üzrə ixtisaslaşmış məktəbdə şagirdlərin nəticələri heyrləndirdi. Mən hansı meyvə-tərəvəzləri yetişdirdiklərini soruşdum, onlar mənə ədviyyatlar hazırlamalarından danışdılar. Uşaqlar məktəbdə ədvaların kosmetoloji məqsədlərlə doğru istifadəsinə öyrənir, məhsullar yaradır və həmin məhsullarla dünya bazarına çıxıb, gəlir əldə edirlər. Belə maraqlı təcrübələrlə çox qarşılaşdım. Hər getdiyimiz ölkədən hesablarla qayıtdıq. Yeni təcrübələr, onların üstünlükləri, riskləri, Azərbaycan məktəbinə, icmasına bunları tətbiq etməyin mümkünlüyü ilə bağlı hesabatlar verirdik. Artıq bu iş gəncləri yönləndiririk. Biz isə topladığımız təcrübələri ölkədəki gənclərə ötürməliyik. Bunun üçün Xəzər Universiteti çox gözəl platformadır. Burada gənclə müəllimlərin yetişməsinə töhfə verə bilərik.